

<https://doi.org/10.15407/uhj2023.04.209>
УДК 94(477):34(091)(«1921/1989»)

Ярослав АНТОНЮК

доктор історичних наук, науковий співробітник,
Галузевий державний архів Служби безпеки України (Київ, Україна)
history.volyn@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9419-5990>

Володимир ТРОФИМОВИЧ

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри історії ім. проф. М.П. Ковальського,
Національний університет «Острозька академія» (Острог, Україна)
trofymovych@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-0083-0437>

СУДОВО-ДИСЦИПЛІНАРНА ПРАКТИКА УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТИЧНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ (1920—1980-ті рр.)

Мета — узагальнити шістдесятирічний період розвитку судово-дисциплінарної практики українських націоналістичних організацій. **Методологічною основою** стали принципи наукової неупередженості та історизму. Використано також загальноісторичні методи: історико-порівняльний, ретроспективний, проблемний, структурний. **Наукову новизну** дослідження становить аналіз шістдесятирічного розвитку судово-дисциплінарної практики українських націоналістичних організацій. Зазначену проблему у вітчизняній і зарубіжній історіографії комплексно порушено та предметно висвітлено вперше. Визначено ймовірні перспективи впровадження досвіду підпільного судівництва за сучасних умов. **Основні результати.** Починаючи з 1920-х рр. судово-дисциплінарна практика українських націоналістичних організацій спиралася на «виклики революційної боротьби» й регламентувалася

Цитування: Антонюк Я., Трофимович В. Судово-дисциплінарна практика українських націоналістичних організацій (1920—1980-ті рр.). *Український історичний журнал*. 2023. № 4 (571). С. 209—223. <https://doi.org/10.15407/uhj2023.04.209>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2023. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ISSN 0130-5247. Український історичний журнал. 2023. № 4 (571)

численними внутрішніми документами. Каральні дії зазвичай стосувалися двох категорій: членів і симпатиків підпілля, а також колабораціоністів й агентури супротивника (переважно з місцевого населення). В 1940-х рр. було впроваджено чітку вертикаль дисциплінарних органів. Вона передбачала право захисту, апеляції, а також враховувала заслуги підсудного, його посаду, ступінь провини та ін. Більшість «революційних судів» або «трибуналів» діяли за принципом надзвичайних позасудових органів. Обов'язковими їх складовими були головуючий і засідателі. Нерідко також долучали прокурора, захисника, свідків, потерпілих. Вироки як правило вирізнялися суворістю. Особливо якщо підсудний притягувався до відповідальності не вперше. Смертну кару застосовували до викритої агентури супротивника або до осіб, які завдали підпіллю значної шкоди. Легкими провинами займалися «козацькі суди», які скликали командири підрозділів Української повстанської армії у випадку пияцтва, невиконання наказу (без важких наслідків), незначних крадіжок. Вироки за ними були доволі м'якими — попередження, пониження в посаді, тимчасове позбавлення членства, важкі роботи, посиленна муштра з погіршеним харчуванням, штрафи, публічне фізичне покарання тощо. Судово-дисциплінарна практика Закордонних частин ОУН, особливо з кінця 1950-х рр., існувала в межах законодавства країн Заходу й загалом зосереджувалася на підтримці внутрішньоорганізаційної дисципліни.

Ключові слова: ОУН, УВО, УПА, судово-дисциплінарні органи, революційний трибунал, вирок, покарання.

Президент України 13 грудня 2022 р. підписав закон № 2839-IX, який суттєво посилює кримінальну відповідальність військовиків за невиконання наказів і за дезертирство. Підтриманий командуванням Збройних сил України, цей нормативний акт водночас породив певні дискусії у суспільстві. З огляду на потребу переосмислення військових традицій актуальною видається ретроспектива судово-дисциплінарної практики українських націоналістичних організацій.

Уперше увагу на цю тему звернули Д. Веденеєв і Г. Биструхін, котрі проаналізували «Правильник судівництва в ОУН» від 1 серпня 1945 р. [1, С. 210—211], а також зробили узагальнення щодо «кодексів покарань винних та спеціальних фіскально-судових органів» [2, С. 432]. Розвиток дисциплінарної практики Української повстанської армії (УПА) простежено у статті Я. Антонюка та В. Ільницького [3]. Крім того, певні аспекти судівництва Української військової організації (УВО) та Організації українських націоналістів (ОУН) 1921—1941 рр. висвітлено у працях П. Мірчука, З. Книша, А. Бедрія, М. Посівнича, О. Дарованця, а також А. Козицького [4—12]. Проте основою нашого дослідження стали вперше введені до наукового обігу документи, передусім із фондів Галузевого державного, а також архівів обласних управлінь Служби безпеки України. Вони дають багатий фактичний матеріал щодо судово-дисциплінарної практики українських націоналістичних організацій, особливо впродовж 1940—1950-х рр. Доповнюють ці джерела матеріали держархівів Волинської, Рівненської та Львівської обл., а також недержавних колекцій — Архіву ОУН у Києві, Центру досліджень визвольного руху, Архіву ОУН Української інформаційної служби в Лондоні. Зокрема в останньому зберігаються документи, що дозволили розкрити принципи функціонування судово-дисциплінарних органів Закордонних частин ОУН (ЗЧ ОУН).

Судово-дисциплінарна практика українських націоналістичних організацій бере початок майже водночас з їх створенням. Від весни 1921 р. у складі військових округ УВО діяли «революційні суди», наділені правом винесення смертних вироків зрадникам («хруням») [10, С. 50]. Богдан Казанівський («Тирса») з Радехівщини згадував: «Часто таємні воїни карали смертю українських зрадників, що доносили ворожій поліції прізвиська тих воїнів» [13, С. 11]. Так, 15 жовтня 1922 р. у м. Кам'янка-Струмилівська бойовики Іван Пасіка та Володимир Садовський застрелили громадського діяча Сидора Твердохліба, звинуваченого саме у «хрунівстві» [5, С. 32]. Водночас на початку червня 1927 р. при Союзі організації українських націоналістів діяв «суд національної честі», чий повноваження стосувалися винятково внутрішніх справ членства [5, С. 32, 62].

Створення 3 лютого 1929 р. у Відні ОУН надало нового поштовху розвитку судово-дисциплінарних органів націоналістичного середовища. Виникла відповідна інституційна вертикаль та інкорпорація правових норм. Так, на пленарному засіданні Проводу українських націоналістів головним суддею одноголосно було обрано Макара Кушніра («Я. Дуба»), а також двох його помічників. Згаданий орган діяв на основі «Правильника організаційної карності». Головний суддя мав повноваження виносити такі вирокі: виправдувальні, працю на користь ОУН до 1 міс., зауваження чи догану перед судом або у газетах, часткове або повне усунення від виконання обов'язків, переведення у члени іншої категорії, позбавлення членства з оголошенням / без оголошення у пресі [7, С. 96, 118—119]. Паралельно ще близько року продовжував діяти головний суд УВО. Весною 1929 р. перед згаданим органом постав бойовий референт крайової команди Роман Барановський («Рибак»), якому закидали співпрацю з польською поліцією. Не довівши провини, суд обмежився заявою, що звинувачений — «вічний невдоволенець, шкідливий для організації своїми інтригами». Після цього «Рибаківі» оголосили «гостру догану» та позбавили членства [5, С. 276, 500—501]. Щодо ліквідації агентів польської влади підпілля керувалося принципом «революційної доцільності». За спогадами Зиновія Книша («Ренса»): «Майже нічого про них невідомо, бо в таких справах ані ніхто не списував протоколів, ані заводив реєстрів. Публічно відоме стало тільки те, що довело до судового процесу» [6, С. 13]. Виконанням вироків займалася бойова референтура УВО [14, С. 70]. Для кожної такої акції розробляли план та підбирали добровольців. Так, 21 листопада 1927 р. у Львові на вул. Павлінів бойовики УВО здійснили сім пострілів (два з них — у голову) в «конфідента» Михайла Гука, який був членом підпілля. Маючи міцний організм, він ще шість тижнів боровся за життя у шпиталі [6, С. 13].

Організаційний суд ОУН було створено наказом Є. Коновальця у травні 1933 р. Причиною стало розслідування невдалого нападу 30 листопада 1932 р. на пошту в Городку. У провалі операції звинувачували крайового провідника ОУН на західноукраїнських землях Богдана Кордюка («Нового») та крайового референта «юнацтва» Миколу Лебеда («Марка»). Головував у цій справі згада-

ний «Я. Дуб», суддями були Ярослав Барановський («Лімницький») і Євген Врецьона («Ганді»), прокурором призначили Олександра Сокола («Птаха»), оборонцем — Івана Габрусевича («Іртена») [15, С. 148]. За вироком організаційного суду «Нового» звільнили з посади, а «Маркові» винесли сувору догану з правом реабілітації в новій бойовій акції ОУН [9, С. 151]. У січні 1936 р. боївка Луцької повітової «екзекутиви» здійснила невдалий замах на колишнього підпільника Костянтина Крупського, який співпрацював із поліцією¹.

Водночас діяв революційний трибунал, який розглядав справи (включно зі смертними вироками) не лише підпільників, а й цивільного населення². Найбільш гучною стала ліквідація 27 липня 1934 р. колишнього поручника Української галицької армії й директора Академічної української гімназії у Львові Івана Бабія. Ця подія викликала суперечки у суспільстві та засудження з боку митрополита Андрея (Шептицького). Під час судового процесу 5 червня 1936 р. С. Бандера пояснював, що І. Бабія оунівці двічі попереджали про недопустимість донесення в поліцію на українських гімназистів і студентів, однак він, мовляв, жодних висновків не зробив [12, С. 248—271]. Провідник Луцького району ОУН Митрофан Ілляк («Дятел») свідчив, що впродовж 1937 р. судочинство на місцях здійснювали «сільські» провідники, до чієї компетенції входив розгляд справ не лише оунівців, а також будь-кого з місцевих жителів, незалежно від національності або соціального становища. Запідозрених у зв'язках із польською поліцією карали «палицею» (від 20 до 50 ударів). Із метою конспірації виконавців вироків набирали з числа учасників боївки ОУН з інших сіл, яких місцеві жителі не знали³.

Інколи в роботі оунівців траплялися фатальні помилки. 15 червня 1938 р. в с. Кичкарівка Луцького повіту бойовик Степан Мельничук («Матрос») на основі вироку революційного трибуналу здійснив невдалий замах на провідника Луцького повіту ОУН Віталія Рафальського («Діда»), якого вважали агентом польської поліції. Внаслідок поранення підпільнику паралізувало ноги. Невдовзі виявилось, що всі звинувачення безпідставні, засудженого реабілітували [11, С. 563]. Надалі для уникнення подібних помилок санкцію на виконання вироку щодо членів ОУН затверджували на крайовому рівні⁴.

Початок Другої світової війни спричинив суттєві зміни в мережі підпілля. Восени 1939 р. головним суддею ОУН було обрано Олега Кандибу («О. Ольжича»). Під його керівництвом працювала комісія з розбудови «міністерства справедливості» майбутньої Української держави. Передбачалося, що воно поєднуватиме функції прокурорської та суддівської гілок влади⁵. Зазначену роботу

¹ Державний архів Волинської обл. (далі — ДАВО). Ф. 1. Оп. 2. Спр. 7837. Арк. 68 зв.; Державний архів Рівненської обл. (далі — ДАРО). Ф. 33. Оп. 4. Спр. 84. Арк. 70.

² Державний архів Львівської обл. (далі — ДАЛО). Ф. 1062. Оп. 2. Спр. 342. Арк. 134—135.

³ ДАВО. Ф. 4666. Оп. 2. Спр. 553. Арк. 31.

⁴ Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі — ГДА СБУ). Ф. 6. Оп. 1. Спр. 75895. Т. 2. Арк. 155.

⁵ Архів ОУН у Києві. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 195-а. Арк. 9.

продовжив Володимир Горбовий, обраний рішенням II Великого збору ОУН (б) у Кракові (1—4 квітня 1941 р.) наступним головним суддею організації⁶.

На підконтрольних радянській владі західних українських землях функціонування мережі ОУН відновилося на початку 1940 р. Починаючи з повітового рівня запроваджувалися «суди», до компетенції котрих входило винесення смертних вироків щодо агентів НКВС. При цьому ліквідація оунівців потребувала санкціонування на крайовому, а цивільного населення — на повітовому рівнях⁷. За незначні провини передбачалися дисциплінарні покарання. Наприклад, спізнення на зустріч із керівництвом могло загрожувати «ходінням гусячим кроком» або «пластунським повзанням»⁸.

Проголошення 30 червня 1941 р. у Львові Акта відновлення Української держави дало оунівцям надію на створення при «Державному правлінні» «міністерства справедливості» на чолі з Ю. Федусевичем та його заступником Б. Дзеровичем. Однак уже 11 липня зазначений уряд припинив діяльність. Більшість його учасників німці заарештували й відправили до концтаборів [8, С. 18].

Надалі оунівці послуговувались уже попередньо створеними підпільними судово-дисциплінарними інституціями. Референт служби безпеки (СБ) крайової езекутиви ОУН на західноукраїнських землях Григорій Пришляк («Мікуша») розслідував у травні 1942 р. розтрату організаційних коштів провідником Журавнівського району Степаном Галариним⁹. За вироком революційного трибуналу заарештованого стратили на місці, а його безпосереднього керівника — Матвія Демчука («Славка») понизили в посаді¹⁰. За тією ж ухвалою у вересні 1942 р. співробітники СБ Львівської крайової езекутиви ОУН застрелили завідувача майстерні шкіряних виробів Наконечно-го, який привласнив належне підпіллю майно¹¹.

Подальший розвиток судово-дисциплінарної практики визначали рішення III Надзвичайного великого збору ОУН(б) (21—25 серпня 1943 р.). Зберігалася посада генерального судді, який відповідав за дотримання «основних законів, націоналістичної моралі та виміру справедливості в Організації українських націоналістів», встановлював «правильник», скликав революційний трибунал та затверджував його рішення¹². Бувався останній за принципом надзвичайних позасудових органів («трійок», особливих комісій)¹³. У жовтні 1943 р. трибунал розглядав справу членів Терехівського повітового проводу ОУН, яких звинувачували в розкраданні припасів підпілля. Спеціально для проведення судового засідання прибули вповноважені крайового проводу ОУН на західноукраїнських землях. За кілька днів вони ознайомилися з мате-

⁶ ГДА СБУ. Ф. 6. Оп. 1. Спр. 70138. Т. 2. Арк. 211.

⁷ Там само. Спр. 75895. Т. 2. Арк. 62.

⁸ Там само. Ф. 73. Оп. 1. Спр. 451. Арк. 204.

⁹ Там само. Ф. 5. Оп. 1. Спр. 50970. Т. 1. Арк. 27.

¹⁰ Там само. Спр. 26423. Т. 2. Арк. 20.

¹¹ Там само. Спр. 50970. Т. 1. Арк. 30.

¹² Архів Центру досліджень визвольного руху (далі — АЦДВР). Ф. 9. Т. 14. Арк. 3.

¹³ ГДА СБУ. Ф. 73. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 49; Спр. 107. Арк. 157.

ріалами справи та допитали свідків. Звинувачення в розкраданнях відкинули. Однак було встановлено численні прорахунки в роботі. За це повітовий провідник Ілля Цисак («Арнольд») був знятий із посади. Референта СБ Сергія Кароля («Грека») та районного провідника Володимира Литвина («Лемпарда») покарали подібним чином. Натомість фінансово-господарського референта Миколу Юрківа («Чалого») виправдали¹⁴. Подібні м'які кари траплялися рідко. Здебільшого революційні трибунали виносили смерті вирокі¹⁵.

Головним дисциплінарним органом мережі ОУН був революційний суд. Скликати його мав право провідник або референт (від надрайону), на два ранги вищий підозрюваного¹⁶. До складу входили голова та двоє суддів, прокурор, «дорадник» (захисник), секретар¹⁷. Категорично заборонялося залучати слідчого, який вів справу¹⁸. При винесенні вироків зазначені судово-дисциплінарні органи посилалися на «закони Української національної революції»¹⁹. Частина з цих вироків були заочними²⁰. Після завершення процесуальних дій матеріали відправляли до СБ відповідної ланки²¹.

Головними дисциплінарними органами в підрозділах УПА були польові суди. За необхідності вони скликалися при кожній сотні. Передбачалося, що з трьох суддів цього органу один обійматиме посаду не нижче рівня сотенного, другий — ройового. Вироки виносилися на основі Дисциплінарного статуту УПА, де злочини поділяли на легкі та важкі. До останніх належали зрада, шкідництво, невиконання наказу, яке призвело до значних втрат, повторне дезертирство. Звинувачених за важкими злочинами переважно страчували. Затверджував вирок польового суду командир відповідного підрозділу УПА. Легкими провинами займалися «козацькі суди». Очільники повстанських підрозділів скликали їх у випадку пияцтва, невиконання наказу без важких наслідків, незначних крадіжок. Засудженого могли відправити до «карних відділів», піддати «карному арешту», «шомполуванню» перед строем, «стійці під рушницею» або «паданню долів» за командою. При повторному притягненні до відповідальності покарання посилювалося аж до страти [3, С. 136—142]. Також значно суворіше карали, якщо порушення наказу мало негативний розголос. Так, 6 березня 1944 р. польовий суд розглядав справу курінного УПА Порфирія Антонюка («Кліща»), звинуваченого в несанкціонованих переговорах із німцями. На суді головував «Омелько», а членами були суспільник «Золотеранко» та сотенний «Летун». Справу слухали впродовж дня. Курінного засудили до розстрілу з правом апеляції за 24 год, після оголошення вироку²².

¹⁴ Там само. Ф. 6. Оп. 1. Спр. 76081. Арк. 23, 100 зв.

¹⁵ Там само. Ф. 5. Оп. 1. Спр. 48139. Арк. 27; Ф. 13. Оп. 1. Спр. 376. Т. 49. Арк. 370.

¹⁶ Там само. Ф. 13. Оп. 1. Спр. 372. Т. 53. Арк. 20.

¹⁷ Там само. Спр. 482. Т.1. Арк. 9.

¹⁸ Там само. Ф. 5. Оп. 1. Спр. 48139. Арк. 26.

¹⁹ Там само. Ф. 13. Оп. 1. Спр. 376. Т. 49. Арк. 381.

²⁰ Там само. Ф. 5. Оп. 1. Спр. 48139. Арк. 23—27; Ф.13. Оп. 1. Спр. 398. Т. 22. Арк. 27—28.

²¹ Там само. Ф. 65. Оп. 1. Спр. С-7736. Т. 22. Арк. 17.

²² Там само. Ф. 13. Оп. 1. Спр. 376. Т. 54. Арк. 1.

Заарештованих агентів супротивника судив районний референт СБ, який узгоджував вирок із районним проводом ОУН²³. Ліквідація підозрюваних без суду вважалася злочином. Кожен такий випадок підлягав розслідуванню, а винні — покаранню²⁴.

Існували також певні регіональні відмінності. Восени 1943 р. на підконтрольних УПА теренах Волині було створено військово-адміністративні суди, які займалися майновими суперечками, справами розподілу спадщини, побутовими конфліктами тощо. Мережа їх охоплювала осередки запілля до станичного рівня включно. Так, «суддя УПА» с. Боровичі Колківського р-ну Макар Максимчук («Порядний») упродовж жовтня 1943 — січня 1944 рр. розглянув три «громадські справи»²⁵. На Костопільщині та Сарненщині при групі УПА Петра Олійника («Енея») траплялися поодинокі випадки засудження польовим судом до відрубання голови перед шеренгою повстанців²⁶. Такі вирoki отримали шеф зв'язку групи Микола Мартинівський («Муха»)²⁷, козак «Тимошенко» з охорони «Енея»²⁸, 26 листопада 1943 р. — козак «Ризикант» із загону «Лайдаки»²⁹, у квітні 1944 р. — козак із загону «Кори»³⁰. У південних районах Тернопільщини діяли «комітети» з кількох досвідчених оунівців, які розглядали справи «вислужників» та «сексотів». Найважливіші з них передавали до повітового революційного трибуналу³¹.

Важливою віхою розвитку судово-дисциплінарної практики підпілля стало затвердження 1 серпня 1945 р. «Правильника судівництва в ОУН», який уніфікував систему й регламентував відповідні повноваження на кожному рівні. Головним в ухваленні вироків уважався «виконуючий обов'язки генерального судді ОУН»³². Ним був шеф СБ Микола Арсенич («Михайло»), а з лютого 1947 р. — Василь Сидор («Шелест»)³³. До обов'язків посадовця входив розгляд справ особливої важливості. Одна з них стосувалася гучного конфлікту між крайовими провідниками Степаном Янішевським («Далеким») та Миколою Козаком («Вівчарем»), який призвів до розколу підпілля ОУН на Волині. Процес тривав більше року. «Далекого» неодноразово викликали на суд [16, С. 1267—1268]. Однак він категорично відмовлявся, вважаючи, що живим звідти не повернеться [16, С. 1158—1159]. 25 серпня

²³ Там само. Ф. 5. Оп. 1. Спр. 67430. Т. 1. Арк. 111; Ф. 6. Оп. 1. Спр. 75897. Арк. 79.

²⁴ Там само. Ф. 5. Оп. 1. Спр. 48139. Арк. 23—27.

²⁵ ДАВО. Ф. 4666. Оп. 2. Спр. 503. Арк. 25—26.

²⁶ Архів УСБУ в Рівненській обл. Ф. 5. Спр. 12247. Арк. 15.

²⁷ ГДА СБУ. Ф. 65. Оп. 1. Спр. С-9219. Т. 1. Арк. 231.

²⁸ Там само. Ф. 6. Оп. 1. Спр. 72945. Арк. 33 зв.

²⁹ Там само. Ф. 5. Оп. 1. Спр. 67961. Арк. 65 зв.

³⁰ Архів УСБУ в Рівненській обл. Ф. 5. Спр. 1148. Арк. 22.

³¹ ГДА СБУ. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 293. Арк. 99, 175.

³² Там само. Ф. 65. Оп. 1. Спр. С-8707. Арк. 11.

³³ Там само. Спр. С-7443. Арк. 387.

1948 р. «Далекого» заочно засудили до смертної кари без права реабілітації. За матеріалами цього процесу було видано спеціальний «комунікат»³⁴.

Суддівські повноваження мали члени Організації українських націоналістів 1—4-го ступенів³⁵. До 1-го належали члени Проводу ОУН, до 2-го — референти Проводу та крайові провідники, до 3-го — референти крайових проводів й окружні провідники ОУН, до 4-го — референти окружних проводів і надрайонні провідники³⁶. До їхньої компетенції належали такі звинувачення: зрада таємниць організації, порушення політичної лінії ОУН, дисциплінарні та кримінальні переступи³⁷. Передбачалося, що суддя повинен бути щонайменше на два ранги вищим за підсудного. Чіткої регламентації покарань не існувало. Здебільшого вироки виносилися на підставі «революційної совісті»³⁸. При цьому легковаження, прикривання злочинів або надужиття повноваженнями суворо каралися³⁹. Влітку 1946 р. надрайонний провідник ОУН Лемківщини «Зорич» за самовільне залишення терену розстріляв районного провідника «Залізняка». Невдовзі він сам постав перед революційним судом ОУН за перевищення повноважень⁴⁰.

Для розгляду справ та винесення вироків усередині мережі ОУН передбачалося два види судів. Суд адміністративним порядком (САП) скликався у випадку безсумнівної провини, що вимагала негайного вирішення. Здійснювався він одним суддею на два ступені вищим за підслідного. Заслуховували обидві сторони процесу, а також головних свідків справи. Суд 1—2 ступенів мав право виносити смертні вироки в усіх справах, а 3—4 ступенів — лише за кримінальні та дисциплінарні провини⁴¹. Матеріали за всіма смертними вирокami, винесеними САП, передавалися до виконуючого обов'язки генерального судді ОУН, де їх перевіряли на обґрунтованість. Приховування інформації або свідоме її фальшування суворо каралися. Уникнення цієї процедури допускалося лише за відсутності можливості налагодити зв'язок. Іншою підставою могло бути заподіяння «зволіканням шкоди українському революційно-визвольному руху»⁴². Наприклад, 2 травня 1949 р. у с. Лючки Яблунівського р-ну Станіславської обл. САП розглядав справу сотенного «Тигра», а також чотого та стрільця з його підрозділу. Підсудні впродовж червня 1948 р. поширювали серед повстанців чутки, нібито керівництво планує таємно виїхати за кордон, а їх покинути напризволяще. Всіх трьох засудили до страти⁴³.

³⁴ Там само. Ф. 13. Оп. 1. Спр. 376. Т. 8. Арк. 187—191.

³⁵ Там само. Спр. 372. Т. 20. Арк. 294—295.

³⁶ Там само. Ф. 65. Оп. 1. Спр. С-8707. Арк. 12—13.

³⁷ Там само. Ф. 13. Оп. 1. Спр. 376. Т. 49. Арк. 360—361.

³⁸ Там само. Спр. 372. Т. 20. Арк. 296.

³⁹ Там само. Ф. 65. Оп. 1. Спр. С-8707. Арк. 13—14.

⁴⁰ Там само. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 1212. Арк. 107.

⁴¹ Там само. Ф. 65. Оп. 1. Спр. С-8707. Арк. 11—22.

⁴² Там само. Ф. 13. Оп. 1. Спр. 376. Т. 49. Арк. 361.

⁴³ Там само. Ф. 5. Оп. 1. Спр. 67580. Т. 3. Арк. 134.

У бойовій ситуації, коли дисциплінарна або кримінальна провина могли деморалізувати, смертні вироки виконувалися на місці без жодних судових формальностей. Це саме стосувалося підпільників, котрі намагалися під час бою перейти на бік ворога⁴⁴.

Вищим за САП був тереновий організаційний суд (ТОС), який скликався за обставин, коли докази сторони звинувачення викликали сумніви, коли розглядалася справа поважного члена ОУН, стосувалася провин у справах судівництва, розголошення таємниць, недотримання політичної лінії організації⁴⁵. Хоча інколи ці суди розглядали й переступи кримінального характеру (як-от 6 вересня 1949 р. у Бібрському р-ні Львівської обл. справу повстанця «Грома», звинуваченого в «насилуванні жінок та розконспіруванні квартир»⁴⁶). Засуджених за подібні злочини страчували⁴⁷.

Працював ТОС таким чином. Серед трьох його членів обирався головуєчий. Він повідомляв звинуваченому причину його притягнення до відповідальності й оголошував склад суду. Свідків та інших учасників процесу інформували, що персональні дані всіх задіяних осіб конфіденційні. Підсудний міг вимагати замінити одного з суддів⁴⁸. Для цього він надавав головуєчому докази про можливе упереджене ставлення. У випадку притягнення до відповідальності референта один із членів ТОС мав бути компетентним у ділянці його роботи⁴⁹. При винесенні вироку всі члени суду мали рівні права. За відмови або відсутності у звинуваченого можливості прибути на судовий розгляд, щодо нього виносився заочний вирок (у тому числі смертна кара). Провідник, який скликав ТОС, мав право подати одну апеляцію. Новий вирок того ж складу суду вважався повноправним та обов'язковим до виконання⁵⁰.

Винятково справами агентури супротивника займався надзвичайний суд СБ⁵¹. Більшість звинувачених тут отримували смертні вироки⁵². Скасувати або пом'якшити їх мав право референт служби безпеки не нижче обласного (згодом окружного) рівня. Обов'язково подавався відповідний звіт до референтури СБ крайового проводу ОУН⁵³. За неможливості провести допит вирок виносили заочно. При цьому передбачалося зачитування його засудженому⁵⁴.

⁴⁴ Там само. Ф. 65. Оп. 1. Спр. С-8707. Арк. 11—22.

⁴⁵ Там само. Арк. 15.

⁴⁶ Там само. Ф. 13. Оп. 1. Спр. 376. Т. 49. Арк. 378—380.

⁴⁷ Там само. Ф. 5. Оп. 1. Спр. 67579. Т. 7. Арк. 215; Ф. 73. Оп. 1. Спр. 218. Арк. 61; ДАРО. Ф. Р-30. Оп. 2. Спр. 113. Арк. 18—19; Ф. 2771. Спр. 5480. Арк. 35.

⁴⁸ ГДА СБУ. Ф. 13. Оп. 1. Спр. 372. Т. 3. Арк. 258.

⁴⁹ Там само. Спр. 376. Т. 49. Арк. 362—363.

⁵⁰ Там само. Ф. 65. Оп. 1. Спр. С-8707. Арк. 11—22.

⁵¹ Там само. Ф. 13. Оп. 1. Спр. 398. Т. 22. Арк. 17.

⁵² Там само. Ф. 65. Оп. 1. Спр. С-7442. Арк. 189.

⁵³ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie. Biuro Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów. 944/458. К. 30.

⁵⁴ ГДА СБУ. Ф. 73. Оп. 1. Спр. 114. Арк. 109.

Цивільних чоловіків за легкі провини карали попередженням, штрафами або й побиттям⁵⁵. Здебільшого зазначені види покарань входили до повноважень кущового (підрайонного) коменданта СБ. Серед них були примусові роботи від 1 до 28 днів, накладання штрафу до 500 руб. або 5 ц зерна, «шомполування» до 75 ударів⁵⁶. Стосовно жінок фізичні покарання побиттям застосовувалися рідко. Втім траплялися винятки. Так, подібні випадки зафіксовано 4 серпня 1944 р. у с. Жолобки Шумського р-ну Тернопільської обл., 23 серпня 1945 р. — у с. Вербичне-2 Турійського р-ну Волинської обл., 1946 р. — у с. Жеребки Королівські Скалатського р-ну Тернопільської обл.⁵⁷ Нерідко засуджених до «буків» жінок звільняли від кари, обмежуючись попередженням [17, С. 50]. Психологічним видом покарання, що стосувалося суто жінок, було обстригання волосся. У тогочасному консервативному суспільстві це вважалося публічним приниженням. Лише у Волинській обл. восени 1944 р. такі випадки відзначено у селах Крушинець Шацького р-ну⁵⁸, Радомишль Луцького р-ну⁵⁹, Суховоля Луцького р-ну⁶⁰, Могильне Вербського р-ну⁶¹. Подібна практика тривала до кінця 1940-х рр.⁶²

Дисциплінарні покарання побиттям оунівці застосовували й до членів своєї організації. Так, восени 1944 р. комендант боївки СБ «Степ» отримав 70 ударів палицею. Його провиною був розстріл без допиту секретаря Великоборківського райкому КП(б)У Білоконя⁶³. За несанкціоноване залишення свого терену технічного референта СБ Карпатського крайового проводу ОУН Степана Костирка («Артема») 2 червня 1947 р. понизили до рядового стрільця терміном на 6 міс. Крім того, в нього відібрали пістолет та автомат ППС (оскільки на таку зброю мали право лише керівники), натомість видали гранату й автомат ППШ⁶⁴. А референт СБ Козівського р-ну ОУН «Саверко» отримав у жовтні 1948 р. за аналогічні звинувачення суворе попередження⁶⁵. За порушення конспірації передбачалися «упімнення» (попередження), «упімнення з доганою», «упімнення з загрозою», «пониження або усунення з орг. поста», організаційний суд⁶⁶.

⁵⁵ Архів УСБУ у Львівській обл. Ф. 5. Спр. 24769. Т. 1. Арк. 105.

⁵⁶ Архів УСБУ в Тернопільській обл. Ф. 6. Спр. 31340. Т. 1. Арк. 40.

⁵⁷ Архів УСБУ у Волинській обл. Ф. 4. Спр. 12528. Арк. 37; ГДА СБУ. Ф. 73. Оп. 1. Спр. 32. Арк. 187; Спр. 484. Арк. 195.

⁵⁸ ГДА СБУ. Ф. 5. Оп. 1. Спр. 68233. Т. 1. Арк. 217.

⁵⁹ Там само. Ф. 13. Оп. 1. Спр. 372. Т. 49. Арк. 1.

⁶⁰ ДАВО. Ф. 4666. Оп. 2. Спр. 146. Арк. 17.

⁶¹ ГДА СБУ. Ф. 5. Оп. 1. Спр. 67815. Арк. 176.

⁶² Архів УСБУ у Волинській обл. Ф. 4. Спр. 13017. Т. 5. Арк. 200; ГДА СБУ. Ф. 71. Оп. 6. Спр. 189. Арк. 57; Ф. 72. Оп. 1. Спр. 32. Арк. 3.

⁶³ ГДА СБУ. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 161. Арк. 335.

⁶⁴ Там само. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 851. Арк. 107, 137—138.

⁶⁵ Там само. Спр. 994. Арк. 14.

⁶⁶ Там само. Ф. 13. Оп. 1. Спр. 398. Т. 21. Арк. 116.

Одним із різновидів дисциплінарних покарань була «реабілітаційна праця». У січні 1947 р. оунівця Романа Суса («Орла») засудили за недбале перебування майна організації⁶⁷. Комендант боївки СБ Рівненського надрайону «Чечіль» отримав вирок — 2-місячні роботи на копанні криївок⁶⁸. За невиконання поставлених завдань подібного ж покарання весною 1944 р. зазнав комендант СБ Мізоцького р-ну ОУН Василь Андросчук («Молодець»)⁶⁹.

Нерідко застосовували також «сувору догану з попередженням» або тимчасове виключення з членів ОУН із правом реабілітації⁷⁰. У листі шефа СБ Миколи Арсенича («Михайла») до провідника ОУН в Україні Романа Шухевича («Тараса Чупринки») від 11 січня 1947 р. повідомлялося, що одному з керівників мережі підпілля смертну кару замінили на дворічне позбавлення членських прав. Воно передбачало заборону впродовж року залишати криївку «навіть для справлення природніх потреб»; щоденно, крім неділі, виконувати канцелярську роботу; у випадку вимушеного залишення криївки покарання продовжувалося на новому місці⁷¹.

Упродовж середини 1940 — початку 1950-х рр. дисциплінарні трибунали таємно діяли в гулагівських таборах, де оунівці відбували покарання. Наприклад, у кінці 1950 р. такий трибунал у Сахаїнлагу (м. Оха) засудив одного з «ланкових» до побиття. Його провиною було ухилення від здійснення вбивства ватажка місцевої кримінальної групи чеченського походження⁷². Весною 1956 р. в Мінлагу (м. Інта, Комі АРСР) табірний трибунал засудив до трьох ударів палицею по спині в'язня-українця, який висміював збирання допомоги для покараних адміністрацією⁷³.

Паралельно судово-дисциплінарна практика українських націоналістичних організацій розвивалася в осередках західної діаспори. Наприкінці лютого 1945 р. головним суддею Закордонного центру ОУН було обрано Лева Рибета («Лисого»). Однак уже 19 грудня 1946 р. через конфлікт із С. Бандерою його усунули [18, С. 59]. Відтак посада впродовж двох років була вакантною. Про згубні наслідки цього для ЗЧ ОУН доповідав 28 серпня 1948 р. С. Ленкавський: «[...] судові і контрольні органи Орг.[анізації] — не були взагалі створені. Покликана до цього Головна рада від часу Альпійської конференції (відбулася у вересні 1947 р. — *Авт.*) до половини липня ц. р. не знайшла часу, ні нагоди, ані мабуть потреби, щоб покликати до життя Головний суд і головного контролюючого, хоч ряд пекучих і неполаджених справ були їй відомі ще з часу тієї ж Альпійської конференції. Між іншим розв'язання вже тоді передавлених старих конфліктів з опозиційно настроєними членами було

⁶⁷ Там само. Ф. 65. Оп. 1. Спр. С-9109. Т. 1. Арк. 51.

⁶⁸ Там само. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 2745. Арк. 1.

⁶⁹ Там само. Ф. 5. Оп. 1. Спр. 67868. Т. 1. Арк. 70.

⁷⁰ Там само. Ф. 13. Оп. 1. Спр. 372. Т. 3. Арк. 190; Ф. 65. Оп. 1. Спр. С-7736. Т. 3. Арк. 42.

⁷¹ Там само. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 842. Арк. 254.

⁷² Там само. Ф. 65. Оп. 1. Спр. С-9381. Т. 19. Арк. 211.

⁷³ Там само. Ф. 6. Оп. 1. Спр. 69861. Т. 9. Арк. 206—207.

першим завданням Суду. Коли ж Суду не урухомлено, можна думати, що не було причин серйозного бажання усунути причини шкідливих для Орг. ферментів»⁷⁴. Невдовзі головним суддею обрали Я. Стецька⁷⁵. Восени 1948 р. він створив дисциплінарну комісію на чолі з «Гудимою», що мала право знімати з посад кущових комендантів СБ⁷⁶.

9 квітня 1949 р. було затверджено «дисциплінарний правильник» ЗЧ ОУН, який передбачав такі покарання: «виговор», «виконання спеціального обов'язку або доручення», «упізнання», «нагана» (догана), «гостра нагана», «реченцеві позбавлення членських прав до шести місяців», «умовне позбавлення членських прав з правом реабілітації по виконанні спеціально важкого завдання», «умовне позбавлення членських прав з правом реабілітації по виконанні завдання, полученого з ризиком для життя», «позбавлення членських прав і виключення з ОУН». Винесення вироків у дисциплінарних справах покладалося на організаційних зверхників підсудного — до «упізнання» та обласні дисциплінарні комісії — «позбавлення членських прав до шести місяців». Теренові дисциплінарні комісії розглядали справи членів обласних, а Головна дисциплінарна комісія — теренових провідів. Апеляціями після останньої судової інстанції займався Провід ЗЧ ОУН, а виконанням вироку — безпосередній організаційний зверхник засудженого (стосовно цього він надсилав «присуд» референтурі кадрів ЗЧ ОУН)⁷⁷.

Упродовж 1960—1980-х рр. Головний суд ОУН у Мюнхені складався з чотирьох членів і чотирьох заступників на чолі з головою. Обирав їх Великий збір Організації українських націоналістів. Голова суду відповідав за «вимір справедливості в ОУН і тому був остаточним «відкличним органом від усіх судових, карних, дисциплінарних вироків, присудів та рішень, є ще у виняткових випадках відклик до ВЗ (Великого збору — *Авт.*)». За головою Проводу ОУН зберігалось право надавати амністію. Правосуддя здійснювалося через Головний трибунал, Головну дисциплінарну комісію й теренові суди, які діяли на основі «правильників». Звинувачених членів ОУН могли притягнути до організаційної або дисциплінарної відповідальності. Під час процесу передбачалися прокурори та «оборонці» (адвокати). Рішення теренових судів затверджував Головний суд, який звітував перед Великим збором ОУН⁷⁸.

⁷⁴ Архів ОУН в Українській інформаційній службі (Лондон) (далі — Архів ОУН в УІС). Ф. 22. Оп. 1. Од. зб. 1. Арк. 41.

⁷⁵ ГДА СБУ. Ф. 5. Оп. 1. Спр. 445. Т. 2. Арк. 103.

⁷⁶ Там само. Ф. 6. Оп. 1. Спр. 51997. Т. 3. Арк. 91.

⁷⁷ Архів ОУН в УІС. Ф. 1. Оп. 1. Од. зб. 25. Арк. 1—3; Од. зб. 46. Арк. 1—2.

⁷⁸ Там само. Ф. 1. Оп. 1. Од. зб. 55. Арк. 20, 27, 30, 48, 51, 69—70; Од. зб. 56. Арк. 12.

* * *

Судово-дисциплінарна практика українських націоналістичних організацій пройшла тривалий період розвитку. Спиралася вона на потреби виняткових умов «революційної боротьби» та діяла за принципом надзвичайних позасудових органів. На початковому етапі розвитку переважно стосувалася підтримання внутрішньоорганізаційної дисципліни, а також показового покарання викритої агентури супротивника. З виникненням УПА й військової адміністрації на підконтрольних повстанцям теренах ситуація суттєво змінилася. Судово-дисциплінарна практика набула ширшого розвитку та охопила найрізноманітніші ділянки правових суперечок. Водночас і надалі домінували військова й безпекова. Особливо зазначені функції підпільного судівництва посилились у повоєнний період. Існувала чітка вертикаль дисциплінарних органів, яка передбачала право апеляції, а також зважала на посаду підозрюваного в підпіллі, ступінь його провини. Вироки зазвичай вирізнялися суворістю, особливо до викритої агентури супротивника, а також якщо підсудний притягнувся до відповідальності не вперше. Слід визнати, що, незважаючи на тривалу та ефективну роботу судово-дисциплінарних органів українських націоналістичних організацій, загалом цей досвід не відповідає сучасним реаліям. Щоправда, досі актуальною виглядає практика «козацьких судів», а також відкидання чиношанування, пріоритетність у змісті, а не формі дотримання дисципліни.

REFERENCES / СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Viedenieiev, D., Bystrukhin, H. *Mech i tryzub. Rozvidka i kontrrozvidka rukhu ukrain-skykh natsionalistiv ta UPA (1920—1945)*. Kyiv: Heneza, 2006 [in Ukrainian]. [Веденієєв Д., Биструхін Г. Меч і тризуб. Розвідка і контррозвідка руху українських націоналістів та УПА (1920—1945). Київ: Генеза, 2006. 408 с.]
2. Viedenieiev, D., Bystrukhin, H. *Dvobii bez kompromisiv. Protyborstvo spetspidrozdiliv OUN ta radianskykh syl spetsoperatsii. 1945—1980-ti rr.* Kyiv: K.I.S, 2007 [in Ukrainian]. [Веденієєв Д., Биструхін Г. Двобій без компромісів. Протиборство спецпідрозділів ОУН та радянських сил спецоперацій. 1945—1980-ті рр. Київ: К.І.С., 2007. 568 с.]
3. Antoniuk, Ya., Ilnyckyj, V. *Súdna a disciplinárna prax v Ukrajinskej povstaleckej armáde (1943—1947)*. *Acta Historica Neosliensia*. Banská Bystrica: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. 2021, 24 / 2021. Vol. 1: 136-142 [in Slovak].
4. Mirchuk, P. *Narys istorii OUN. 1920—1939 rr.* Vol. 1: 1920—1939. München; London; New York: Ukrainke vydavnytstvo, 1968 [in Ukrainian]. [Мірчук П. Нарис історії ОУН. 1920—1939 рр. Т. 1: 1920—1939. Мюнхен; Лондон; Нью-Йорк: Українське видавництво, 1968. 638 с.]
5. Mirchuk, P. *Narys istorii OUN. 1920—1939 rr.* Vydannia tretie, dopovnene. Kyiv: Ukrainka vydavnycha spilka, 2007 [in Ukrainian]. [Мірчук П. Нарис історії ОУН. 1920—1939 рр. Вид. 3-тє, доп. Київ: Українська видавнича спілка, 2007. 1007 с.]
6. Knysh, Z. *Na zhyttia i smert: storinky z istorii Ukrainskoi Viiskovoi Orhanizatsii*. Toronto: Sribna Surma, 1980 [in Ukrainian]. [Книш З. На життя і смерть: сторінки з історії Української військової організації. Торонто: Срібна сурма. 1980. 256 с.]

7. Knysh, Z. Stanovlennia OUN. Kyiv: Vydavnytstvo imeni Oleny Telihy, 1994 [in Ukrainian]. [Книш З. Становлення ОУН. Київ: Вид-во ім. Олени Теліги, 1994. 125 с.].
8. Bedrii, A. Ukrainska derzhava, vidnovlena Aktom 30 chervnia 1941 r. Kyiv: Dzhura, 2001 [in Ukrainian]. [Бедрій А. Українська держава, відновлена Актом 30 червня 1941 р. Київ: Джура, 2001. 80 с.].
9. Posivnych, M. Voienno-politychna diialnist OUN u 1929—1939 rr. Lviv: Afisha, 2010 [in Ukrainian]. [Посівнич М. Воєнно-політична діяльність ОУН у 1929—1939 рр. Львів: Афіша, 2010. 362 с.].
10. Darovanets, O. Orhanizatsiini pochatky UVO ta formuvannia yii struktury (1920—1922). *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh*. Lviv, 2007. 11: 5-60 [in Ukrainian]. [Дарованець О. Організаційні початки УВО та формування її структури (1920—1922). *Український визвольний рух*. Львів, 2007. № 11. С. 5—60].
11. Darovanets, O. Orhanizatsiyni stan ta diialnist Lutsokoho povitu OUN v 1937—1938 rr. *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh*. Lviv, 2003. 1: 45-57 [in Ukrainian]. [Дарованець О. Організаційний стан та діяльність Луцького повіту ОУН в 1937—1938 рр. *Український визвольний рух*. Львів, 2003. 36. 1. С. 45—57].
12. Kozytyski, A. Lvivski zamakhy. Lviv: Apriori, 2021 [in Ukrainian]. [Козицький А. Львівські замахи. Львів: Апріорі, 2021. 821 с.].
13. Kazanivskiy, B. Shliakhom Legendy. Spomuny. London: Ukrainska vydavnycha spilka, 1975 [in Ukrainian]. [Казанівський Б. Шляхом Легенди. Спомини. Лондон: Українська видавнича спілка, 1975. 292 с.].
14. Knysh, Z. Novoryt Pidhiria: Rozpovid Volodymyra Moklovycha, kolyshnoho boiovoho referenta okruzhnoi komandy UVO v Stanyslavovi. Chicago, 1958. 99 p. [Говорить Підгір'я: Розповідь Володимира Мокловича, колишнього бойового референта окружної команди УВО в Станиславові. Записав З. Книш. Чикаго, 1958. 99 с.].
15. Posivnych, M. (ed.). Varshavskiy akt obvynuvachennia Stepana Vandery ta tovaryshiv. Lviv: TsDVR, 2005 [in Ukrainian]. [Варшавський акт обвинувачення Степана Бандери та товаришів. Упор. М. Посівнич. Львів: ЦДВР, 2005. 204 с.].
16. Vovk, O., Kokin, S. Volyn, Polissia, Podillia: UPA ta zapillia 1944—1946. Dokumenty i materialy. T. 8 (Nova seriia). Kyiv; Toronto: Litopys UPA, 2006 [in Ukrainian]. [Літопис УПА. Нова серія. Т. 8: Волинь, Полісся, Поділля: УПА та запілля. 1944—1946. Документи і матеріали. Упор.: О. Вовк, С. Кокін. Київ; Торонто: Літопис УПА, 2006. 1448 с.].
17. Huk, V. (ed.). Zakerzonnia. Spohady voiakiv Ukrainskoi povstanskoï armii. Warsaw: Tysa, 1994 [in Ukrainian]. [Закерзоння. Спогади вояків Української повстанської армії. Упор. Б. Гук. Варшава: Туса, 1994. 440 с.].
18. Posivnych, M., Brelus, V. Narys zhyttia Darii Rebet-“Orlian”. Toronto; Lviv: Litopys UPA, 2013. Kn. 26 (Podii i liudy) [in Ukrainian]. [Посівнич М., Брелюс В. Нарис життя Дарії Ребет-«Орлян». Торонто; Львів: Літопис УПА, 2013. Кн. 26. 114 с. (Події і люди)].

Надійшла / Received 22.02.2023

Yaroslav ANTONIUK

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Research Fellow,
Sectoral State Archive of Security Service of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

history.volyn@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9419-5990>

Volodymyr TROFYMOVYCH

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Professor,
Professor at Prof. M.P. Kovalskiy History Department,
National University of Ostroh Academy (Ostroh, Ukraine)

trofymovych@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0083-0437>

JUDICIAL AND DISCIPLINARY PRACTICE OF UKRAINIAN NATIONALIST ORGANIZATIONS (1920—1980s)

The aim is to highlight the sixty-year period of continuous development of judicial and disciplinary practice of Ukrainian nationalist organizations. **Methodological basis** was the principles of scientific objectivity and historicism. General historical methods are also used: historical-comparative, retrospective, problematic, structural. **The scientific novelty** is based on the analysis of the sixty-year development of the judicial and disciplinary practice of Ukrainian nationalist organizations. For the first time, the specified issue was comprehensively discussed and objectively covered in Ukrainian and foreign historiography. Probable prospects for the introduction of underground justice under modern conditions of war have been determined. **The main results.** Since the 1920-s, the judicial and disciplinary practice of Ukrainian nationalist organizations had been relying on the “challenges of the revolutionary struggle” and was regulated by numerous internal documents. Punitive actions usually fell into two categories. The first consisted of members and sympathizers of the underground, and the second—collaborators and agents of the enemy, mostly from the local population. The first consisted of members and sympathizers of the underground, and the second were the collaborators and agents of the enemy, mostly from the local population. During the 1940-s, a clear vertical of disciplinary bodies was introduced. It provided for the right to defense, appeal, and took into account the merits of the defendant, his position, the degree of guilt and the consequences for the underground. Most “revolutionary courts” or “tribunals” operated on the principle of extraordinary extrajudicial bodies (“dviiky”, “triiky”, “chetvirky”, etc.). Their obligatory components were: the chairman and the jurors. Prosecutors, defense attorneys, witnesses, and victims were also often involved. Sentences were usually severe. Especially if the defendant was prosecuted not for the first time. The death penalty was used against exposed enemy agents or individuals who caused significant damage for the underground. Minor offences were dealt with by “Cossack courts”, which were convened by the UPA commanders of insurgent units in the case of: drunkenness, failure to comply with an order (without serious consequences), petty thefts. The sentences passed by them were rather lenient — warnings, demotion, temporary suspension of membership, hard labor, increased drill with poor nutrition, fines, public beatings, etc. The judicial and disciplinary practice of the ZCh OUN, especially since the end of the 1950s, operated within the limits of the legislation of Western countries. In general, it focused on maintaining internal organizational discipline.

Keywords: *Organization of Ukrainian Nationalists, Ukrainian Military Organization (UVO), Ukrainian Insurgent Army (UPA), judicial and disciplinary bodies, revolutionary tribunal, sentence, punishment.*